

Демографски преглед

Београд

Година IV

Број 16/2003

СЛИКА НЕПИСМЕНОСТИ У СРБИЈИ

У овом приказу се даје слика неписмености у Србији (без Косова и Метохије) у време пописа 2002. године. Досадашња обрада података пописа из 2002. године омогућава анализу података о писмености само по старости и полу становништва, али не и по неким другим категоријама (нпр. припадност пољопривредном и непољопривредном становништву или по етничкој припадности и слично), што би употпунило слику о нивоу неписмености у Србији.

Број неписменог становништва

У земљама у којима је неписменост искорењена, питање о писмености се не обухвата пописом. Код нас се оно редовно прати у свим досадашњим пописима, а поставља се свим лицима старијим од десет година. Такође, подразумева способност да се прочита и напише текст из свакодневног живота, иако су истраживања показала да је минимални предуслов за трајну писменост завршено основно четворогодишње школовање.

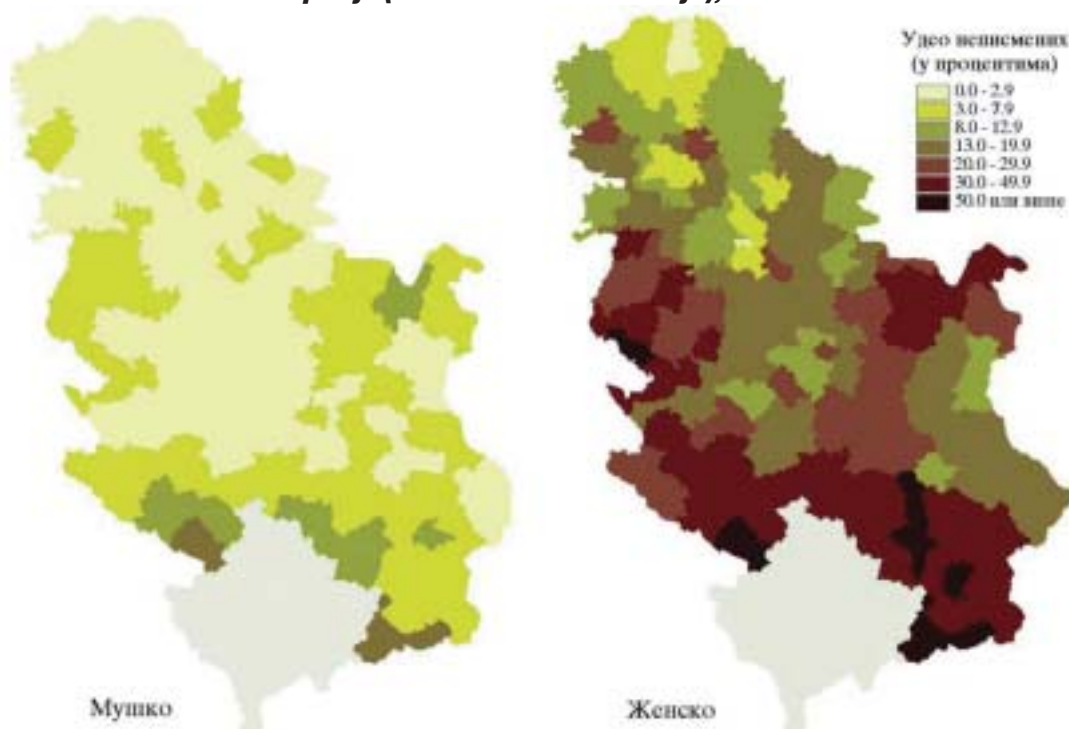
По попису из 2002. године у Србији (без Косова и Метохије) је било 232.925 неписмених лица, што је 3,5% од укупног становништва старијег од десет година (табела 1). Од броја неписмених, 81,1% је у централној Србији, или 188.835 лица, а 44.090 лица у Војводини или 18,9%. Истовремено, удео неписмених у укупном становништву тих популација старијег од десет година био је 3,8% у централној Србији и 2,4% у Војводини.

Смањивање броја неписмених, као и њиховог удела у становништву старијем од десет година, регистровано је приликом свих досадашњих пописа. Треба подсетити да је, на пример 1953. године, у Србији (без података за Косово и Метохију) било више од милион и 240 хиљада неписмених, или готово сваки четврти становник старији од десет година. На смањивање броја неписмених од посебног утицаја је било увођење обавезног основног осмогодишњег школовања и стални пораст обухвата деце школовањем. У претходним периодима значајно је било и организовање курсева за описмењавање и основних школа за одрасле. Све то је било потпомогнуто и сталним побољшањем неопходне инфраструктуре (мрежа школа). Скорије, смањење апсолутног броја неписмених у вези је и са померањем генерација у корист оних које су биле обухваћене обавезним основним школовањем.

Табела 1. Неписмено становништво старо 10 и више година према полу, Србија (без Косова и Метохије), 2002.

	Укупно		Мушко		Женско	
	Број	%	Број	%	Број	%
Србија (без Косова и Метохије)	232925	3,5	35271	1,1	197654	5,7
Централна Србија	188835	3,8	26484	1,1	162351	6,4
Војводина	44090	2,4	8787	1,0	35303	3,7

Удео неписмених у укупном становништву старијем од 60 година, Србија (без Косова и Метохије), 2002.

Територијални распоред неписменог становништва у Србији (без Косова и Метохије) значајно корелира са нивоом друштвено-економског развоја појединих општина. Највеће уделе неписменог становништва имају неразвијене општине. Од укупно 161 општина, њих 12 (или 7,5%) има више од 10% неписмених становника. Све оне су на територији централне Србије. По уделу неписмених предњачи општина Бојник са 15,4% неписмених међу старијима од 10 година. Најбројније међу општинама су оне са уделима од 2,1% до 4,0% (60 општина). Са мање од 2,0% неписмених је 21 општина (13% од укупног броја општина), 11 општина у централној Србији и 10 у Војводини. Најнижи удео неписмених имале су градске општине Београда – Врачар (0,33%) и Стари град (0,36%), следи и Савски Венац (0,37%). Све општине у Војводини имају мање од 6% неписмених.

Слично различитим уделима неписмених између развијених и неразвијених општина, уочава се и разлика у нивоу писмености градског и становништва осталих насеља (табела 2). Готово 3/4 неписменог становништва је из ванградских насеља, у којима иначе живи око 44% укупног становништва Србије. Удео неписмених унутар старијих од десет година у градским насељима Србије (без Косова и Метохије) је 1,6% на супрот уделу од 5,9% у осталим насељима. Распон по типу насеља је мање наглашен у Војводини (што се могло и очекивати, с обзиром да су све општине са мање од 6% неписмених) – 1,5% код градских, наспрам 3,6% код осталих, него у централној Србији – 1,6% и 6,8% респективно.

Табела 2. Неписмено становништво по типу насеља и полу, Србија (без Косова и Метохије), 2002. године

	Градска		Остала	
	Број	%	Број	%
Србија (без Косова и Метохије)	59076	1,6	173849	5,9
Мушко	9096	0,5	26175	1,8
Женско	49980	2,5	147674	9,9
Централна Србија	43159	1,6	145676	6,8
Мушко	6312	0,5	20172	1,9
Женско	36847	2,5	125504	11,6
Војводина	15917	1,5	28173	3,6
Мушко	2784	0,6	6003	1,6
Женско	13133	2,4	22170	5,5

Полна и старосна структура неписменог становништва

Неписменост је у већој мери карактеристика женског становништва. Према подацима из 2002. године у Србији (без Косова и Метохије) је био 35.271 неписмен мушкарац и чак 197.654 жене, или 1,1% неписмених мушкараца и 5,7% жена унутар становништва старијег од десет година (табела 1). Регионално, већа разлика по полу у нивоу писмености запажа се код становништва централне Србије, где на сваког неписменог мушкарца долази шест неписмених жена. У Војводини је тај однос 1:4. Иначе већи број неписмених жена него мушкараца последица је већег описмењавања и школовања мушкараца, а у вези са улогом и положајем жена у породици и друштву, укорењеним схватањима о потреби образовања и школовања жена, као и са нивоом економског развоја.

Према обележју старости неписмено становништво је великом већином сконцентрисано код старијих година (табела 3). Осим знатно неповољнијих друштвено-економских услова у којима се школовало становништво старијих генерација, од утицаја су били и неповољнија инфраструктура, другачији вредносни услови, као и непостојање законске регулативе у систему образовања. Од укупног броја неписмених у Србији (без Косова и Метохије), готово 3/4 је старије од 65 година. Таква структура неписмених нарочито је изразита код женског становништва (чак 78,6%), док је код мушкараца половина неписмених старија од 65 година, а остали су равномерно распоређени по старосним групама. Што се тиче удела неписмених по појединим старосним групама, они су ниски готово до шездесете године старости. Испод 1% неписмених код мушкараца у свим старостима до шездесете, а код жена до четрдесете године старости. Иначе, удели неписмених у свим старосним групама већи су код жена него код мушкараца, а разлика међу њима повећава се код старијих, нарочито после педесете године. На пример, у старосној групи 60–64 удео неписмених жена већи је пет пута, а у групи 65+, седам пута, него удео неписмених мушкараца. Таква старосна структура неписмених указује на позитивно дејство обавезног основног школовања генерација које су њиме обухваћене после Другог светског рата. Такође, указује и на нижи обухват женске деце основним образовањем нарочито пре и првих година после рата.

Табела 3. Неписмено становништво према старости и полу, Србија (без Косова и Метохије), 2002.

	Укупно		Мушко		Женско	
	Број	Удео (%) у укупном становниш. старосне групе	Број	Удео (%) у укупном становниш. старосне групе	Број	Удео (%) у укупном становниш. старосне групе
Свега	232925	3,5	35271	1,1	197654	5,7
10-14	3023	0,7	1486	0,7	1537	0,7
15-19	3338	0,7	1617	0,6	1721	0,7
20-24	3146	0,6	1500	0,6	1646	0,7
25-29	2822	0,6	1279	0,5	1543	0,6
30-34	2865	0,6	1235	0,5	1630	0,7
35-39	3287	0,7	1243	0,5	2044	0,8
40-44	4282	0,8	1566	0,6	2716	1,0
45-49	5481	0,9	1828	0,6	3653	1,2
50-54	5719	1,0	1631	0,6	4088	1,4
55-59	7103	1,8	1516	0,8	5587	2,8
60-64	15231	3,4	2266	1,1	12965	5,5
65+	172738	13,9	17315	3,3	155423	21,7
Непоз.	3890	-	789	-	3101	-

Позитивне промене у описмењавању становништва Србије у дужем периоду, као и последњих година, значајно су допринеле смањењу удела неписмених, а тиме и смањењу разлика у односу на земље са најнижим учешћем неписмених. Удео неписмених у Србији (без Косова и Метохије) од 3,5% у 2002. години виши је од европског просека само због вишег удела неписмених међу женама, док је код мушкараца ниво исти као у Европи. Код жена нарочито велика неписменост је код старијих генерација, у групи старих 65 и више година има готово 80% неписмених, што доприноси готово троструко вишим уделима неписмених у односу на жене у Европи. Оцењује се да је око 1995. године удео неписмених у

Европи износио за укупно становништво 1,5%, за мушкарце 1,2%, а за жене 1,8%. За исти период у најразвијенијим земљама света ти удели су били нешто нижи и износили су редом 1,3%, 1,1% и 1,6%. Што се тиче земаља из окружења, већина има мањи проценат неписмених него Србија. У 1995. неписменост се у Мађарској оцењује на нивоу од 0,8% (0,7% за мушкарце и 1,0% за жене), у Румунији 2,1% (1,1% и 3,1%), Бугарској 1,7% (1,1% и 2,3%), или у Хрватској 2,4% (1,8% и 2,9%), у Словенији (1991. године) чак 0,5% (0,4% и 0,5%).

Проф. др Биљана Радивојевић

СТАНОВНИШТВО ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ И ВОЈВОДИНЕ У БРОЈКАМА

	2002		1991	
	Централна Србија	Војводина	Централна Србија	Војводина
СТАНОВНИШТВО				
Становништво	5466009	2031992	5611242	1970195
Становништво 0–14 (%)	15,7	15,9	19,4	19,4
Становништво 15–64 (%)	67,2	68,5	68,8	68,5
Становништво 65+ (%)	17,1	15,6	11,8	12,1
Становништво 80+ (%)	1,9	1,9	2,1	2,1
Број становника на 1км ²	97,7	94,5	100,3	91,6
Стопа рођења (на 1000 становника)	10,7	11,4	12,1	11,7
Стопа смртности (на 1000 становника)	13,4	14,5	11,1	13,5
Стопа природног прираштаја (на 1000 становника)	-2,7	-4,6	0,9	-1,8
ФЕРТИЛИТЕТ				
Стопа укупног фертилитета (број деце на једну жену)	1,60	1,48	1,73	1,72
Просечна старост мајке при рођењу детета (године)	27,1	27,0	25,8	25,9
Живорођени ван брака (% од укупно живорођених)	21,0	21,1	13,5	13,9
СТРУКТУРА ДОМАЋИНСТВА				
Просечан број чланова домаћинства	3,0	2,8	3,2	2,9
ЗАСНИВАЊЕ И РАЗВОД БРАКА				
Стопа нупцијалитета	5,6	5,5	5,8	5,7
Стопа примонупцијалитета мушкараца (на 1000 становника)	859,3	850,0	865,6	837,4
Стопа примонупцијалитета жена (на 1000 становника)	879,3	851,2	883,2	840,5
Просечна старост мушкараца при склапању првог брака (године)	28,4	28,1	27,8	27,3
Просечна старост жена при склапању првог брака (године)	24,9	24,9	23,9	23,7
Стопа разведених бракова на 100 закључених	24,2	22,7	16,2	22,4
МОРТАЛИТЕТ				
Стопа смртности одојчади (на хиљаду живорођених)	10,4	9,4	15,4	12,3
Очекивано трајање живота при живорођењу, мушко (године)	70,3	68,3	69,5	66,1
Очекивано трајање живота при живорођењу, женско (године)	75,5	74,2	75,1	73,9
Очекивано трајање живота старих 65 година, мушко (године)	13,2	12,1	13,4	11,9
Очекивано трајање живота старих 65 година, женско (године)	15,3	14,5	15,3	14,6

Извор: Републички завод за статистику Србије.

Љиљана Секулић

ЗАКОН О ФИНАНСИЈСКОЈ ПОДРШЦИ ПОРОДИЦИ СА ДЕЦОМ – ГОДИНУ ДАНА СПРОВОЂЕЊА

Закон о финансијској подршци породици са децом ступио је на снагу 1. јуна 2002. године. Мере дефинисане њиме имају за циљ да смање трошкове родитељства и ублаже неједнакости у животном стандарду породица са децом које припадају различитим материјалним слојевима.

Родитељски додатак

Родитељски додатак је мера дефинисана Законом као главни инструмент популационе политике. Представља једнократну подршку породици коју остварује мајка по рођењу другог, трећег и четвртог детета у породици. Услов је да је мајка наш држављанин и да има пребивалиште у Републици Србији, као и да остварује право на здравствену заштиту преко Републичког завода за здравствено осигурање. Родитељски додатак је диференциран према реду рођења детета, а износ се месечно усклађује са растом трошкова живота.

У јуну 2003. године, родитељски додатак за друго дете је износио 56.751 динара, за треће 102.151 динар и за четврто 136.201 динар.

Родитељски додатак не могу остварити породице са највећим дохотком, односно ако мајка или чланови породице у којој живи плаћају порез на имовину на пореску основу већу од 12.000.000 динара.

Према подацима Министарства за социјална питања за годину дана спровођења Закона, од јуна 2002. до јуна 2003. године:

* право на родитељски додатак у Централној Србији и Војводини остварило је 27.149 родитеља, а укупан број деце за коју су родитељи остварили ово право износи 28.338. Међу њима је највише, три четвртине од укупног броја, другорођене деце, свако пето дете је трећорођено, док је 5% деце четвртог реда рођења;

* на Косову и Метохији, родитељски додатак остварило је 389 родитеља и 398 деце. Међу њима је нешто више од половине другорођене деце, свако треће дете је трећорођено, а 13% деце је четвртог реда рођења;¹

* просечан обухват деце родитељским додатком, односно проценат деце чији су родитељи остварили право на родитељски додатак у односу на укупан број другорођене, трећорођене и деце четвртог реда рођења, био је 75% у централној Србији и 76% у Војводини. Највиши обухват је у општинама Горњи Милановац (100%), Бела Паланка (100%), Лебане (100%), Мерошина (96%), Житорађа (96%), Ковин (96%), Нови Кнежевац (95%), Алибунар (95%). Међу општинама са нижим обухватом издвајају се Петровац (47%) и Црна Трава (29%) у централној Србији, и Жабаљ (54%) у Војводини.²

Дечији додатак

Дечији додатак, онако како је дефинисан овим законом, представља, пре свега, меру социјалне политике. Право може остварити породица за првих четворо деце, уколико испуњава прописане услове. Наменен је породицама слабијег материјалног стања, и у том смислу постоји јединствен финансијски пензус, увећан за одређене категорије. Припада деци до навршених 19 година живота, ако се налазе на редовном школовању. Висина дечијег додатка исплаћеног у јуну 2003. износила је 1.017,40 динара, а увећаног (самохраним родитељима, хранитељима, старатељима и родитељима детета ометеног у развоју за које је донет акт о разврставању, а које није смештено у стационарну установу) 1.322,60 динара по детету.

У периоду од јуна 2002. до јуна 2003. године:

1 Напомена: реч је о подацима који се односе на период пре ступања на снагу Закључка Владе који се примењује од 01.06.2003. године, због тешкоћа везаних за функционисање локалне самоуправе на Косову и Метохији, и на основу кога породице, уместо права на дечији и родитељски додатак, према Програму Координационог центра за Косово и Метохију Србије и Србије и Црне Горе, могу остварити меру дефинисану као помоћ породици са децом.

2 Напомена: приликом израчунавања обухвата родитељским додатком за цео пошматрани период коришћени су расположиви статистички подаци о броју рођене деце према редоследу рођења који се односе на 2002. годину.

* 200.353 породица у централној Србији и Војводини остварило је право на дечији додатак за 479.635 деце, што чини 31% од укупног броја деце узраста до 18 година;

* обухват деце дечијим додатком у петнаест округа у централној Србији и четири у Војводини је просечан или већи од просека на републичком нивоу, а у четири округа и граду Београду у централној Србији и три округа у Војводини мањи од овог просека;

* у 55% од укупног броја општина у централној Србији и више од три петине општина у Војводини обухват деце дечијим додатком је просечан или већи од просека на републичком нивоу;

* највећи обухват дечијим додатком је у општини Тутин, 72%, а велики је и у општини Сјеница (69%), Бела Паланка (66%), Крупањ и Блаце (62%), Власотинце (61%);

* најмањи обухват је у Браничевском округу – Мало Црниће и Петровац (4%), Велико Градиште (9%), Кучево (11%), Жабањара (17%), Жагубица и Пожаревац (18%) и Голубац (23%);

* обухват у Војводини у свим општинама већи је од 22%;

* дечији додатак добиле су породице са најнижим приманима – 45% породица које су оствариле право на дечији додатак има приходе до 1.000 динара по члану породице;

* највише породица, 54% у централној Србији и 53% у Војводини добило је додатак за двоје деце, 23% (26%) за једно дете, за троје 18% (16%) и за четворо деце 5% породица;

* укупан број деце обухваћене дечијим додатком на Косову и Метохији је 18.587 или 8.757 породица. Међу њима је највише оних које добијају дечији додатак за двоје и троје деце, 37%, односно 36%, затим за једно дете, 16%, и 11% породица за четворо деце;

* од укупног броја деце чије су породице оствариле право на дечији додатак, 87% живи у потпуној породици, 12% је деце самохраних родитеља (59.580 деце), 0,05% деце у хранитељској породици (263 деце), 0,26% деце у старатељској породици (1.312 деце);

* међу децом која користе дечији додатак је и 5.373 деце, или 1,07% од укупног броја, за коју је донет акт о разврставању, а нису смештене у стационарну установу. Међу њима је 77,2% деце из потпуних породица (4.151 дете), 20,5% деце чији су родитељи самохране (1.102 деце), 0,9% деце која су у хранитељској породици (50 деце) и 1,3% деце која су разврстана а налазе се у старатељској породици (70 деце). Самохраним родитељима, хранитељима, старатељима и родитељима детета ометеног у развоју за које је донет акт о разврставању а које није смештено у стационарну установу, утврђени пензус се увећава за 20%, а износ дечијег додатка за 30%.

Накнада зараде за време породилског одсуства, одсуства са рада ради неге детета и одсуства са рада ради посебне неге детета

Ова мера представља класичну меру финансијске подршке породици којом се настоји да се запосленим мајкама олакша усклађивање рада и родитељства. Надокнада је једнака заради и не зависи од броја живорођене деце. Може да је оствари и отац, један од усвојилаца, хранитељ, односно старатељ детета, када у складу са прописима о раду користи ово одсуство.

У периоду од јуна 2002. до јуна 2003. године око 23.500 родитеља је просечно месечно користило ово право. У овом периоду право на накнаду зараде за време одсуства са рада ради посебне неге детета остварило је око 260 родитеља.

Накнаду трошкова боравка у предшколској установи користило је просечно месечно 185 деце ометене у развоју и 130 деце без родитељског старања.

Од планираних расхода буџета Републике Србије за 2003. годину, за исплату права на финансијску подршку породици са децом предвиђено је 4,8%, односно 15.269.800.000 динара.

Мр Биљана Сиџанковић